

A magyarul beszélők néhány égető szociolingvisztikai problémája

A tekintetben is megoszlanak a vélemények Magyarországon s a környező országok magyar lakta vidékein, hogy mik a fő problémáink nekünk, akik a magyart beszéljük anyanyelvünként. Voltak, akik a közfeliratokon elburjázó angol szavakat érezték annyira ártalmasnak, hogy törvényt fogadtattak el a magyar Országgyűlésben 2001-ben. Mások azoktól a nyelvészekről óvták a magyar nyelvet s beszélőit, akik azt hirdették, hogy a magyar is többközpontú nyelv, miként a német, az angol vagy a francia; illetve akik szerint ostobaság azt elvárni kétnyelvű magyaroktól, hogy úgy beszéljenek magyarul, mint az egynyelvű magyarok. Vannak olyanok is, akik szerint a magyarok rákfenéje a saját nyelvi ideológiájuk, ami „a helyes magyar beszéd és írás” intézményes terjesztésében látja a megváltást, valójában azonban ez okozza a legnagyobb károkat a magyar anyanyelvű embereknek.

Cikkem címében *néhány* égető szociolingvisztikai problémánk megtárgyalását, bemutatását ígérem, ami megengedi a válogatást, szemezgetést, s egyben fölment a teljes leltározás kívánalma alól. A bemutatandó problémákat két csoportra osztom: a vélt problémákra és a valódi problémákra. Vélt problémáknak olyan kérdéseket tekintek, amelyek uralják a nyelvünkkel kapcsolatos közbeszédet, de amelyek valójában, társadalmi hatásukat tekintve, nem különösebben lényegesek. A valódi problémák közé azokat sorolom, amelyeknek komoly és meglehetősen káros következményeiről meg vagyok győződve. Más kérdés, hogy az utóbbiakról nemigen folyik közbeszéd, értelmes eszmecsere.

1. Vélt problémák

1.1. Az elburjázó idegen szavak és a nyelvhalál

Közel másfél évtizede, 1997-ben egy magyar nyelv művelő, Grétsy László „Levélféle Hajdú Péter akadémiához” című cikkében egyebek mellett azt írta, hogy

„[...] ha a magyar nyelvet nem is fenyegeti a kihalás veszélye, ha sok olyan elveket hirdet, olyan szemléletű ember él vagy fog élni ebben az országban, mint amilyen elveket és szemléletet a nyilatkozat tükröz – mondjuk néhány millió –, akkor már csakugyan veszély fenyegetné a nyelvet.”

A Grétsy által kárhozottatott nyilatkozatot első intrádára 39 magyarországi nyelvész írta alá, köztük három akadémikus: Hajdú Péter, Kiefer Ferenc és Papp Ferenc. Ami e nyelvészek nyilatkozatát kiváltotta, az a nyelvűvelőknek a médiában fölerősödő, s egy nyelvvédő törvény szükségességét hirdető hangulat-keltése volt. Ekkor még nem született magyar nyelvvédő törvény.

De született négy évvel később, 2001-ben, „A gazdasági reklámok és üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről” címmel. E törvény megszületése és az, hogy tíz év múltán is hatályban van, jól illusztrálja azt a tételt, hogy „nyelvi dolgokban a tények nem számítanak”, vagyis hogy a törvényhozókat, a politikusokat és általában a közvéleményt nem befolyásolják nyelvel kapcsolatos döntéseikben, véleményformálásukban a tudományosan megalapozott ismeretek. E törvény tervezetét a parlamenti vita közben több nyelvész érdemben kritizálta a sajtóban. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének akkori igazgatója, Kiefer Ferenc azt is kinyilvánította, hogy az Intézet nem kíván a közigazgatás számára állásfoglalásokat készíteni arról, hogy mi tekinthető a magyarban „meghonosodott idegen nyelvű kifejezésnek”, mivel egy tudományos intézetnek nem kívánatos vállalkozni tudományosan eldönthetetlen kérdések eldöntésére (Kiefer 2001). Bárczi (1958: 45) tankönyvéből tudhatja mindenki, hogy „A jövevényszavak és az idegen szavak között a határt nem lehet megvonni.” – érvelt az igazgató, mindhiába. A magyar politikusok nyelvvédő buzgalma ettől nem feneklett meg, a törvényt megszavazták, s az eldönthetetlen kérdések eldöntésének feladatát a politikusok a Magyar Tudományos Akadémia elnöke által kijelölt tanácsadó testületre bízták.

A reklámnyelvtörvény parlamenti vitájában az egyik visszatérő téma a magyar nyelv halála volt. Nyelvész számára evidens, hogy a magyar nem tartozik azok közé a nyelvek közé, amelyek halálát a 21. században hitelt érdemlő szakember megjósolná. Viszont a nem-szakemberek, tehát a „normális” emberek, akiknek nyelvtudományi szakismeretei olyanok, mint egy magyar buszsofőrő, akadémiai elnöké, bankáré vagy politikusé, gyakran temetik a magyar nyelvet. A magyar nyelv magyar parlamentbeli „halálát” máshol részletesebben elemeztem (Kontra és Cseresnyési, megj. alatt), itt csak két parlamenti felszólalásból idézek, ízelítőül.

Az első idézet Csapody Miklós parlamenti felszólalásából származik, ez 2001-ben a 220. ülésnap 96. felszólalásában hangzott el (locus jelölése tehát: 220/96):

„»A nemzet nyelvében él.« – írta Déry Tibor. – Ha nem akarjuk, hogy kardjába dőljön, fegyelmezzük. Ne csak gazdaságunkat, de eszméletünket is.”

A politikusi retorika parafrázisaként ezt ajánlom Olvasóimnak: A magyar nemzetet fegyelmezni kell, mert különben kardjába dől.

Másodikként Zakó László felszólalásából idézek (226/202):

„S ha abból indulunk ki, hogy nyelvében él a nemzet, akkor minden kis helyesírási hiba egy apró koporsószőgnek számít.”

Kommentárom: Ha minden kis helyesírási hiba egy apró koporsószőget ver a nemzet testébe, akkor aggodalomra semmi okunk, bizodalomra viszont annál

több. Ugyanis az a helyzet, hogy a magyar helyesírási szabályzatot úgy alakították ki, hogy vannak pontjai, amelyeket a felnőtt magyarországi lakosság 98%-a képtelen betartani (pl. egy írásbeli hibajavító feladatban az *utitársam* szót az országos reprezentatív mintának mindössze 2,4%-a javította a szabályos *útitársam*-ra, lásd Kontra szerk. 2003: 166).

A reklámyelvtörvényben kodifikált nyelvvédő buzgalom irracionalitását, a törvény betarthatatlanságát és társadalmilag kártékony voltát néhányan, nyelvészek előre megjósoltuk, de azt azért nem sejtettük, hogy majdan az Akadémia elnöke által kinevezett Nyelvhelyességi Tanácsadó Testület olyan szakvéleményt is kénytelen lesz elkészíteni, amelyben azt a kérdést válaszolja meg, hogy meghonosodott idegen nyelvű kifejezés-e a magyarban a következő (lásd 1. ábra):

1. ábra: A 2001. évi reklámyelvtörvény egyik gyakorlati alkalmazása 2010-ben

Ezt a kérdést hivatalos iktatott levélben a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság küldte el a Nyelvhelyességi Tanácsadó Testületnek 2010-ben. Azt tudni vélem, hogy e Hatóság az adófizetők adójából működik. Azt viszont csak föltételezem, hogy tagjai ivarérett felnőtt emberek.

1.2. Nyelvromlás

Sok szó esik a nyelvromlásról is, nemcsak a nyelv művelők szövegeiben, a laikusok mindennapi eszmecsereiben, hanem néha vezető politikusok és munkatársaik eszme-futtatásaiban is. Íme egy példa a sok közül. A magyar Köztársasági Elnöki Hivatal „JAVASLATOK A készülő új Alkotmány kodifikációs folyamatához” című iratot intézett „Az Alkotmány-előkészítő eseti bizottság elnöke részére”. Három sorral lejjebb ugyanez kötőjel nélkül, de két további nagybetűvel olvasható, így: „Alkotmány előkészítő Eseti Bizottság részére”. Az interneten publikált szövegben van egy „Javaslat a magyar nyelv alkotmányi szintű védelmével kapcsolatban” című rész is, a 17–19. oldalon. Ebből idézek egyetlen részt:

„Itt az ideje a megfontolt, szakmai alapokon nyugvó, de céltudatos és felvilágosult cselekvésnek, hogy ne kelljen szembenéznünk az anyanyelv visszafordíthatatlan hanyatlásával! Kiindulás lehet a nyelvünket ezidőtájt leginkább veszélyeztető jelenségek górcső alá vétele és lajstromozása annak érdekében, hogy megfelelő orvosságokkal leküzdhessük a bajt.”

A figyelmes olvasónak e szövegből kitűnhet, hogy itt a megfontolt, szakmai alapokon nyugvó cselekvés ellentétben áll a céltudatos és felvilágosult nyelvmentő cselekvéssel. A szöveg megformálói nyilván azért használtak elvárástörő *de* kötőszót, mert úgy gondolják, hogy a megfontolt, szakmai alapokon nyugvó nyelvmentő cselekedet nem lehet se céltudatos, se felvilágosult. Mint ahogy „amikor azt halljuk (vagy mondjuk): *román, de rendes*”, akkor azt általában úgy érjük, hogy „aki román, az általában nem rendes, de ez egy kivétel.” (Szilágyi 1996: 12)

Az is kitűnik az Elnöki Hivatal javaslataiból, hogy eljöhethet „az anyanyelv visszafordíthatatlan hanyatlása”. Továbbá: léteznek „nyelvünket ezidőtájt leginkább veszélyeztető jelenségek”, de ezeket még nem lajstromozták. Végül: a baj „megfelelő orvosságokkal” leküzdhető.

A nyelvromlással kapcsolatban néha olyan nyelvészek is megszólalnak, akiket a közvélemény, de a szakma sem tart nyelv művelőknek. Ilyen nyelvész például Pusztay János, aki 2010-ben a szlovákiai Új Szó napilapban azt nyilatkozta, hogy nem híve annak, „hogyan előírjuk, mit hogyan szabad mondani, de létezik egy határ, amin túl már nyelvromlásról lehet beszélni. Azt, hogy hol van ez a határ, nagyon nehéz megmondani” (Vrabec 2010). Pusztay tehát úgy gondolja, hogy (1) van olyan helyzet, amikor a nyelvi előírás helyes, (2) ilyen eset a nyelvromlás, és (3) csak hát nehéz megmondani, hol kezdődik (mi nyelvromlás, és mi nem). Egy másik nyelvész, É. Kiss Katalin (2008) viszont azt írta nemrég, hogy a nyelvromlás szinkron szempontból értelmezhetetlen nyelvtörténeti metafora. Nyilvánvaló számomra, hogy Pusztaynak és É. Kissnek nem lehet egyaránt igaza. Az is nyilvánvaló, hogy mindkét álláspontot gyakran hangoztatják nyelvészek is, akiknek a véleményéről a laikusok föltételezik, hogy helytállóak. Nyelvtudományi szempontból kétségtelen, hogy nyelvromlásról beszélni értelmetlen dolog, ilyesmi nem létezik, ez tehát vélt probléma. Baj viszont, hogy e közkeletű téves vélekedés fenntartásában nyelvészek is közreműködnek.

1.3. A kétnyelvű magyarok nem egynyelvűek

Számos magyar nyelv művelő, tanító, tanár és más jó szándékú ember úgy véli, hogy baj az, hogy a kétnyelvű magyarok, tehát a Magyarországgal szomszédos országokban élő őshonos magyarok (nem beszélve a tengeren túlra vándoroltakról) nem úgy beszélnek anyanyelvüket, mint a magyarországi egynyelvűek. Példának okáért itt van Balázs Géza, egy magyarországi egyetem egyik magyar nyelvészeti tanszékének vezetője, aki a Kossuth rádió 2005. április 17-i „Édes anyanyelvünk” műsorában 5 percen át gúnyolta a szlovákiai magyarokat azért, mert nem úgy beszélnek magyarul, mint a magyarországiak: szlovák szavakat

kevernek beszédükbe, például a *párki* szót, ami magyarul, ugyebár ezt mindenki tudja, nem *párki*, hanem *virslí*. Beszélhetnének a szlovákiai magyarok is helyesen magyarul, ha nem lennének olyan igénytelenek és lusták, mint amilyenek, s persze ha nem bátorítaná őket ilyesmire a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda (amelynek nyelvész munkatársai a kétnyelvűséget reklámozzák, a helyes magyar nyelvi magatartásra való serkentés helyett). Balázs Géza egyébként, legalább is a *párki* szó tekintetében, rugalmasan változtatgatja álláspontját. Az említett 2005. évi rádióműsorban helytelenítette a *párki* használatát (I. Kontra 2006a), de ugyancsak 2005-ben nyomtatásban megdicsérte a *Magyar értelmező kéziszótár* második, átdolgozott kiadásának szerkesztőit azért, mert felvették a szlovákiai magyar *párki* 'virslí' szót is a szótárba (I. Balázs 2005: 128).

Köztudomású, legalább is azok számára, akik a kétnyelvűséggel kapcsolatos alapvető ismereteknek birtokában vannak, hogy kétnyelvű ember sosem beszélheti egyik nyelvét sem úgy, ahogy az adott nyelvet egy egynyelvű anyanyelvi beszélő beszéli. Aki tehát azért korholja a kétnyelvű magyarokat, mert nem úgy beszélnek magyarul, mint az egynyelvű magyarországi magyarok, olyan ember, mint az, aki elvárja egy gátfutótól, hogy olyan gyorsan fusson, mint egy sprinter, s olyan magasra ugorjon, mint egy magasugró. A hasonlat a kétnyelvűség egyik leghíresebb kutatójától, François Grosjeantól származik. Hozzáértő nyelvész (tehát a kétnyelvűség dolgaiban tájékozott nyelvész) ezt tudja. Az ilyen kérdésekben tájékozatlan nyelvész vagy nyelvművelő nemigen különbözik más laikusoktól (egy pécsi fuvolaművésztől, egy szegedi villamoskalauzttól vagy egy pesti akadémiai elnöktől), így azoktól a szlovákiai magyar pedagógusoktól sem, akik a 21. század elején is 19. századi nyelvi ideológia alapján készítettnek tananyagokat a szlovákiai magyar iskolások számára.

És itt érdemes egy pillanatra megállnunk! Az, hogy a kétnyelvű magyarok nem egynyelvűek, nem nagy probléma, természetes dolog, ha úgy tetszik: vélt probléma. De az, hogy őket saját magyar pedagógusaik jelentős része és a tankönyveikért felelős magyar „szakemberek” is olyan követelmények elé állítják, mintha egynyelvű magyarok lennének (I. pl. Kontra 2006c), égető társadalmi és szociolingvisztikai probléma, ugyanis az ilyen nyelvpedagógia és közhangulat nem a magyarul beszélő közösség fenntartását, hanem annak erózióját okozza. S nyilvánvaló, hogy azokat, akik az eróziót okozzák, egyáltalán nem menti se jó szándékuk, se cselekedeteik következményeivel kapcsolatos tudatlanságuk.

2. Valódi problémák

Valódi problémának az olyan problémát tekintem, amelynek társadalmi következményei súlyosak, függetlenül attól, hogy ezekről a súlyos gondokról van-e a nagyközönségnek tudomása. Ezekből is csak egy mutatóványt tudok itt felvillantani.

2.1. Valódi probléma, hogy tudjuk-e, mi a valós magyar nyelvi helyzet ma Budapesten, Szegeden, Köveskálon, s – horribile dictu – Csángóföldön

Arról van bizonyos fokú tudomásunk, hogy mi a valós nyelvi helyzet Budapesten, mert a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat (Kontra szerk. 2003), a 2005-ben megismételt budapesti vizsgálat (l. pl. Kontra 2009), és a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (Kontra – Borbély 2010 és az abban szereplő szakirodalom) jelentősen gazdagították ismereteinket az elmúlt bő két évtizedben. De szinte fogalmunk sincs arról, mi a mai szegedi nyelvi valóság, ugyanis a mai napig nem készült semmilyen érdemleges szociolingvisztikai elemzés a ma élő szegediek beszédéről. Ugyanezt elmondhatjuk sajnos Debrecenről is, és sok más vidéki városunkról és falunkról is. Szinte csak üdítő kivételnek számít az, hogy a magyar–ukrán–román hármasság határvidékéről vannak megbízható és gyakorlati célokra is használható ismereteink (P. Lakatos 2002, P. Lakatos – T. Károlyi 2007).

Hiányosak az ismereteink arról is, hogy mi a valós magyar nyelvi helyzet ma Kolozsváron, Újvidéken, a Drávaszögben, vagy épp Nyitragerencsén. Vannak azért olyan elemzések is, amelyek hiteles képet adnak egy-egy helység nyelvhasználatáról, ilyen például Menyhárt József elemzése Nyékvárkonyról (2006), Presinszky Károlyé Nagyhindről (2008) és Pintér Tiboré Dunaszerdahelyről (2009).

Szinte hihetetlen, de igaz: az egyik legfontosabb mai magyar nyelvi helyzetfelmérést nem nyelvésznek, hanem egy kiváló néprajzkutatónak, Tánczos Vilmosnak köszönhetjük. Tánczos 2008–2010-ben megismételte az 1994–96-ban 110 moldvai településen végzett terepmunkáját, s ezúttal minden településen be is sorolta a csángókat négy kompetenciaszintbe: 1) anyanyelvi vagy első nyelvi szint, 2) második nyelvként való nyelvhasználat, 3) töredékes, passzív nyelvismeret, tényleges beszédhasználat nélkül, és 4) a nyelvismeret teljes hiánya (Bakk-Dávid 2011a, 2011b). Előzetes megállapítása szerint ma 43 ezren beszélnek még magyarul a moldvai csángó falvakban (szemben a 90-es évek közepén talált 60 ezer magyarul valamilyen szinten beszélő csángóval). Tánczos mostani terepmunkája két okból is kiemelkedően fontos. Egyrészt minden szóba jöhető településen saját maga végzett nyelvtudás-vizsgálatot, vagyis saját, első kézből származó adatait elemzi, nem másoktól származó, a csángók esetében sokszor politikailag motivált és torzított adatokat próbál értelmezni. Másrészt minőségileg meghaladta azokat a kutatásokat, amelyek általában csak a népszámlálási adatokra támaszkodnak, s amelyeknek egyik rákfénjük az, hogy csupán önbevallásos adatokat közölnek, melyeknek megbízhatósága és a valós nyelvtudáshoz, nyelvhasználatához való viszonya kétséges vagy ismeretlen. A legveszélyeztetettebb magyar közösségről állnak rendelkezésünkre a legmegbízhatóbb adatok, ezt egy a nyelvi kérdések iránt az átlagosnál sokkal fogékonyabb néprajzosnak köszönhetjük, ami, ha szabad ezt a kliséet használnom: igazi nyelvészeti hungarikum.

Annak, hogy vannak-e megbízható ismereteink egy adott település, régió, vagy ország magyar nyelvi helyzetéről, sok szempontból nagy a jelentősége, gondoljunk

csak az anyanyelvi nevelésre, az oktatástervezésre, a nyelvi jogsértésekre, az asszimilációra s hasonló kérdésekre.

2.2. Valódi probléma, hogy tudjuk-e, mi a nyelvi valóság

- egy debreceni játszótéren,
- egy nyékvárkonyi alapiskolában,
- egy magyar iskolában, ahol a gyermekek egymást gúnyolják nyelvi alapon,
- minden magyar iskolában, ahol tanítók és tanárok „nyelvi hibákat” javítgatnak,
- azokban az intézményekben, amelyekben magyar óvodapedagógusokat, tanítókat és tanárokat képeznek.

Ezek a színterek mind kitüntetett helyei a magyar nyelvi szocializációnak és a magyar anyanyelvi nevelésnek. Amennyire meg tudom ítélni, valódi problémánk, hogy keveset tudunk a magyar nyelvi valóság eme szeleteiről. Egy debreceni játszótéren valószínűleg ma is olyasmi történik, amit negyedszázada informálisan megfigyeltem: a gyerekek debreceni tájszólásban beszélve játszottak, amíg iskolába nem kezdtek járni, s 9 éves korukra már igen-nagyon pestiesen beszéltek. Ennek a nagy nyelvi átalakulásnak/átalakításnak nincs egyetlen valamire való nyelvészeti leírása, elemzése sem. Pedig az iskolával kapcsolatos nyelvi traumák enyhítéséhez ez elengedhetetlen lenne!

Nemrég készült egy ilyen elemzés, cikk, egy 7 éves kislányról, aki a csallóközi Nyékvárkonyban jár alapiskolába, egy pozsonyi egyetemista, Fodor Regina publikálta (Fodor 2010). Azt illusztrálandó, hogy mekkora a különbség a kisiskolás anyanyelve és az iskola által elvárt, preferált nyelvváltozat között, idézem Fodor cikkéből azt az átiratrészt, amelyben a kislány egy érzelmileg erősen motivált elbeszélésben a bárányhimlőjéről mesél. Az aláhúzott részek nyelvjárási jelenségeket jelölnek.

Nekem meg gyöttek akkorák mint egy ló. Figyéd ě gyött ekkora is má Na ekkora vót Jó nagy vót és olyan dagadt is vót [...] Hólyag van rajta Folyópuderrá kő kenyri De amikor má a vigin így kisebbek akkor magátú kő észárodnia Osztán le kő gyönnie a sebnek [...] Én is egyszer a körmömmē viletlenű itt lekaptam és hajamon is gyött Valakinek még a nyēvin is gyön Anyu hallotta hogy valakinek még a nyēvin is gyött Meg hogy a bárányhimlőtű le lehet bénúni Főleg aki ilyen babakorábo kapja ě annak veszilyes (Fodor 2010: 135).

2.3. **Égetően aktuális problémánk**, hogy nem tudjuk, mi motiválja azokat a magyar szülőket, akik a 80%-ban magyar Dunaszerdahelyen minden második magyar kisiskolást szlovák tannyelvű iskolába íratnak. S persze nem csak Dunaszerdahelyen, s nem csak Szlovákiában zajlik ez a folyamat, de lassítására egyelőre leginkább csak hályogkovácsok vállalkoznak (Kontra 2010).

2.4. Égető probléma a pazarló párhuzamosság a magyar felsőoktatásban, például az, hogy a nagyváradi Partium Keresztény Egyetem magyartanári képzést indított egy olyan országban, ahol az ehhez elengedhetetlenül szükséges magyar nyelvészek kizárólag Kolozsváron található meg elegendő számban. Ugyancsak pazarló párhuzamosságok vannak Kárpátalján (Beregszász és Ungvár között) és Felvidéken is (pl. Nyitra és Komárom között). A határon túli magyar felsőoktatás szakkínálata túl szűk (pl. nincs magyar agrármérnökképzés Romániában, nincs ilyen jogászképzés Szlovákiában stb.), de például magyartanárt vagy szociológust túl sokat képeznek (I. Szikszai szerk. 2010).

2.5. Égető probléma lehet a magyarok névhasználata is. Most nem arra utalok, hogy jogilag tiltott, túrt, vagy támogatott-e egy magyar nemzetiségű embernek magyar nevét használnia egy környező országban. Sokkal inkább arra kívánok utalni, hogy a magyarországi közigazgatás egyáltalán nincs felkészülve a határon túli magyarok névhasználati kérdéseinek szakszerű és méltányos kezelésére. Vajon tudja-e az a magyar hivatalnok, aki 2011-ben egy magyar állampolgárságért folyamodó kárpátaljai magyar nevét beírja egy dokumentumba, hogy milyen nevet ír be, s miért? Tudja-e a magyar hivatalnok, hogy a dokumentum tulajdonosának tényleg valódi/igazi/jogilag érvényes nevét írja épp a dokumentumba? Például: aki ma *Сабов Василь Иванович*, született *Виноградово* városban 1980-ban, az valóban unokája-e a rég elhalt *Szabó János*-nak, akinek anyja *Kovács Erzsébet* volt, s született *Nagyszőlősen* 1938-ban?

2.6. Égető magyar probléma a csángó probléma. Csángóföldön csángómentők dárídója zajlik, magyar politikusok támogatásával. Mindeközben „annak kimondása, hogy voltaképpen *nyelvcseré* zajlik Moldvában, mintha tabunak számítana a csángókról szóló tudományos és nem tudományos irodalomban, valamint az elektronikus médiában.” Tánccos Vilmos, akitől az iménti mondatot idéztem, azt is megállapította, hogy „Vannak, akik nemzet- és magyarságféltő alapállásból kiindulva nem akarnak szembenézni az előbb-utóbb óhatatlanul bekövetkező nyelvvesztés tényével, vagy pedig azt tartják, hogy vannak olyan lehangoló igazságok, amelyeket egy felelős magyar értelmiséginek soha nem szabad kimondania” (Tánccos 2010: 172). Tánccos Vilmosnak nyugodtan hihetünk, ő a legkitűnőbb mai csángókutató tudósunk. Az immár 10 éve zajló csángó magyaróra programról (ennek révén csángó gyerekeket tanítanak magyarra, lásd Kosztándi szerk. 2010), nemrég a következőt írta:

„Azt, hogy a csángó falvak nyelvi asszimilációjára a »magyaróra« programnak alig van hatása, leginkább azok tudják, akik a program cselekvő résztvevői. De ezt nyilvánosan kimondani és elmagyarázni nem célszerű, hiszen az oktatási program anyagi háttere az asszimiláció megállíthatóságának széles körben elterjedt mítoszára van alapozva. Ez a mítosz döntő szerepet kapott mind a rendszeres – bár egyre kisebb mértékű – magyar kormánytámogatás,

mind az ún. »keresztapa« program ideológiai megalapozásában. Ha tehát összeomlik a mítosz, félő, hogy összeomlik maga a program is.

És ez valóban nagyon nagy kár, végzetes hiba volna. Mert noha a magyar nyelv nem tehető a csángó gyermekek első nyelvévé és a csángó falvak nyelvi asszimilációjára sincs döntő hatással, a program jelentősége mégis óriási. Éspedig azért, mert a »magyarórák« által minden évben száz meg száz csángó gyermek tesz szert egy bizonyos magyar nyelvi kompetenciára, tágul a kulturális horizontja és alakul a közösségi identitástudata. És ez a jelenlegi moldvai helyzetben – gondoljunk bele: nincs magyar anyanyelvű oktatás, a katolikus egyház deklarálta a román nacionalizmus szolgálatában áll stb. – igen-igen nagy dolog.

A csángó oktatási program egyik rendkívül sebezhető pontja, hogy a valóságos célok és lehetőségek megfogalmazásával nem lehet ezt a minden nehézség dacára jól működő programot fenntartani, sőt a valós helyzet és valós lehetőségek megfogalmazása akár az egész program összeomlását is eredményezheti. Ahhoz tehát, hogy az úgymond »szerényebb« célok megvalósulhassanak, egy hittelt hitt mítoszra és hangzatos jelszavakra van szükség. Minderre azért, mert mind a programot működtető politikai szféra, mind a közvéleményt formáló média kizárólag mítoszokat, ideálokat, illetve ezeket kifejező jelszavakat és sztereotípiákat ismer, a racionális, oknyomozó diskurzusoknak és meg nem ideologizálható gyakorlati céloknak ezekben a közegekben nincs helyük.

Itt van a program körüli másik nagy dilemma tehát: hagyjunk működni egy mítoszt, vagy pedig próbáljunk reálisan és hosszú távon, akár a nyelvvesztés utáni stádiumig előretekintve, megalapozni egy programot, miközben tudjuk, hogy ezzel a »megalapozással« esetleg végleg meg is semmisíthetjük azt?”

(Tánczos 2008)

2.7. Tudjuk-e, hogy a közoktatásban állandóan újratermelt lingvicizmus (vagyis: nyelvi alapú társadalmi diszkrimináció) és a szinte mindenki által támogatott nyelvhelyességi buzgalom mennyi valós kárt okoz a magyaroknak? A kérdés persze költői, nyilvánvalóan nem tudjuk. Mindenesetre gyanítható, hogy a kár jelentős (l. Kontra 2006b). Valós, égető társadalmi problémánk a lingvicizmus, de alig teszünk valamit megszüntetésére. Sokat teszünk viszont fenntartására: a magyarok adójából működtetett közoktatás súlyos károkat okoz a magyaroknak azzal, hogy újratermeli és élteti a standard magyar nyelvi ideológiát, s nyomában a nyelvi alapú diszkriminációt.

2.8. További költői kérdés: tudjuk-e, kinek jó, ha Magyarországon a közoktatásban kötelezővé teszik az angol tanítását? E kérdés megválaszolásakor jó, ha figyelembe vesszük, hogy az angol ilyen preferálása többek közt a némettanítás kárára történik, ugyanis az ilyen nyelvpolitika olyan előnyben részesíti az angoltanítást, amelyet nem kap meg Magyarországon a némettanítás, de semmilyen más idegen nyelv tanítása sem. Más vonatkozása is van ennek a kérdésnek: a

magyar állam a magyar adóforintok egy részét a brit magánszféra támogatására fordítja, ugyanis a magyarországi angol tankönyvpiac nagy részét a brit könyvkiadók uralják...

2.9. Végül: tudjuk-e, miért van, hogy Magyarországon immár 20 (de inkább 60) éve semmilyen állami, politikai vagy tudományos szervezet nem készített semmilyen értelmezhető nyelvpolitikai tervet nyelvi gondjaink enyhítésére? Pénzt azért költöttek, s költenek ma is ilyen „nemes célok” megvalósítására, de azzal nem dicsekedhet senki sem, hogy racionális, reális, tudományosan megalapozott és szisztematikus nyelvpolitikai koncepció kialakítására tett volna akárcsak egyetlen látható lépést. Ez a dolog is hungarikum: bőviben vagyunk a nyelvmentő retorikának, de semmit nem teszünk gondjaink enyhítésére sem, nemhogy megoldására. Sok olyan égető nyelvi gondunk van, amikről egyetlen szó sem esik a közbeszédben. Ha elkezdenénk ezeket megvitatni, először csak szűk körben, például egyetemi szemináriumokon, majd később nagyobb nyilvánosság előtt is, akkor már tennénk is valamit gondjaink enyhítésére.

Bibliográfia

- Bakk-Dávid T. 2011a: Intenzív nyelvcseré. 43 ezren beszélnek még magyarul a moldvai csángó falvakban. [Interjú Tánczos Vilmossal] <http://itthon/transindex.ro/?cikk=13851> [2011. március 15.]
- Bakk-Dávid T. 2011b: Intenzív nyelvcseré 2. Egy 20. századi csángó oktatási program megelőzhetné volna az asszimilációt. [Interjú Tánczos Vilmossal] <http://itthon/transindex.ro/?cikk=13856> [2011. március 16.]
- Balázs G. 2005: „A magyar nyelv élémozdításáról...” *Vitairat a nyelv művelésért*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bárczi G. 1958: *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó.
- É. Kiss K. 2008: A „nyelvromlás” – egy szinkron szempontból értelmezhetetlen nyelvtörténeti metafora. In: Csernicskó I. – Kontra M. (szerk.): *Az Üveghegyen innen: Anyanyelv változatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. Beregszász: PoliPrint Kft. és II. Rákóczi Ferenc KMF. 17–29.
- Fodor R. 2010: Kettősnyelvűség avagy nyelvjárás és köznyelv: Egy kisiskolás nyelvnek vizsgálata. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2010/4: 129–148.
- Grétsy L. 1997: Levélféle Hajdú Péter akadémikushoz. *Élet és Irodalom* 1997. május 16.: 6.
- Kiefer F. 2001: Nyelv és tudomány. *Népszabadság* 2001. november 30.: 20.
- Kontra M. (szerk.) 2003: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kontra M. 2006a: Apropó „De azért egy értelmiséginek tudnia kell, hogy min ironizál”. *Kritika* 2006. május: 14–16.
- Kontra M. 2006b: A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Sipőcz K. – Szeverényi S. (szerk.): *Elmélkedések nyelvekről, népekről és a profán medvéről: Írások Bakró-Nagy Marianne tiszteletére*. Szeged: SzTE, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék. 83–106.
- Kontra M. 2006c: Néhány megjegyzés a nyelvészeti nonszenszről és a társadalmi kárról. *Magyar Nyelv* 102: 202–204.

- Kontra M. 2009: Mivel korrelálnak a nyelvi előítéletek Budapesten? In: Borbély A. – Vančioné Kremmer I. – Hattyár H. (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 37–51.
- Kontra M. 2010: Nyitragerecsér, Vághosszúfalu, Dunaszerdahely: oktatás és asszimiláció. In: Kozmács I. – Vančioné Kremmer I. (szerk.): *Közös jövőnk a nyelv I.: Nyelvtudomány és pedagógia*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem: Közép-európai Tanulmányok Kara. 211–221.
- Kontra M. – Borbély A. 2010: *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI-2) egydimenziós tesztadatai*. Budapest: az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Kutatócsoportja. (Az elektronikus közzététel dátuma: 2010. dec. 6. <http://www.nytud.hu/buszi/index.html>)
- Kontra M. – Cseresnyési L. megjelenés alatt: A magyar nyelv halála (a Parlamentben, 2001-ben és 2011-ben). Megjelenik a 16. Élőnyelvi Konferencia kötetében, Beregszászon.
- Kosztándi T.-I. (szerk.) 2010: *Tíz év Moldvában: Csángó Oktatási Program 2000–2010*. Kézdivásárhely: Zelegor Kiadó.
- Menyhárt J. 2006: *Nyékvárkony nyelve*. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Kézirat.
- Nyilatkozat. *Élet és Irodalom* 1997. május 9.: 4.
- P. Lakatos I. 2002: *Mutatványok a hármasszárhatár menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó.
- P. Lakatos I. – T. Károlyi M. 2007: Rendszerváltás – nyelvi változás? In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán (szerk.): *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely. 199–206.
- Pintér T. 2009. *Nyelvi találkozások Dunaszerdahelyen*. Budapest: Lexica Kiadó.
- Presinszky K. 2008: *A nagyhindi nyelvjárás és nyelvhasználat*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Szikszai M. (szerk.) 2010: *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai*. Kolozsvár: Ábel Kiadó.
- Szilágyi N. S. 1996: *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.
- Tánczos V. 2008: Hozzászólás a moldvai csángó „magyarórák” kérdéséhez. *Moldvai Magyarság* XVIII. 2008. 6 (205): 8–10.
- Tánczos V. 2010: Az északi csángók nyelvcserejének mai helyzete – számokban. In: Csernicskó I. – Fedinec Cs. – Tarnóczy M. – Vančioné Kremmer I. (szerk.): *Utazás a magyar nyelv körül*. Budapest: Tinta Kiadó. 172–179.
- Vrabec M. 2010: Kifinomult látszat-kisebbségvédelem (Vrabec Mária interjúja Pusztay Jánossal). *Új Szó* 2010. április 30.: 8.

Adam Mickiewicz Egyetem – UAM
Magyar Szak – Filológia Węgierska

**Magyar–lengyel kapcsolatok:
kontrasztív nyelvészeti, irodalmi és
kulturális kutatás**

I. kötet – Tom I

**Kontakty węgiersko-polskie:
kontrastywne badania językoznawcze,
literackie i kulturalne**

Szerkesztők – Redakcja: KOUTNY Ilona

DÁVID Mária, NÉMETH Szabolcs, Paweł KORATOWSKI

**ProDruk
Poznań 2012**